

Stilte en Godsbeleving

Een onderzoek naar de relatie tussen stilte en Godsbeleving
volgens bepaalde christelijke spiritualiteit

Janine Mutsaerts- Kok

Bachelor eindwerkstuk van de Bachelor opleiding Theologie aan de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen, Janine Mutsaerts-Kok, s 4078500
Januari 2014 Begeleiding: Prof. Dr. Peter Nissen

Inhoud

1.	Inleiding.....	2
1.1	Inkadering begrippen	3
1.2	Stilte.....	3
1.3	Godsbeleving.....	5
2.	Onderzoeksvraag <i>Wat is de relatie tussen stilte en Godsbeleving volgens de Christelijke spiritualiteit van de woestijnvaders, Johannes van het Kruis en Thomas Merton.....</i>	6
2.1	Stilte en Godsbeleving volgens de woestijnvaders	6
2.2	Stilte en Godsbeleving volgens Johannes van het Kruis.....	8
2.3	Stilte en Godsbeleving volgens Thomas Merton.....	13
3.	Samenvatting.....	21
4.	Conclusie	20
5.	Literatuur.....	22

1. Inleiding

Stilte is een universeel begrip en een oud begrip. Terwijl ik dit aan het schrijven ben op mijn laptop komt er een pop-up met een tekst; deze is afkomstig van een door mij geïnstalleerde zogenaamde *Stilness Buddy*, die mij eraan herinnert van tijd tot tijd te stoppen met computeren en stil te zijn. Dat zegt nogal iets: er zijn websites die ons helpen in de stilte te komen. Er zijn stilte weekends, stilteplekken, stilte retraites, stilte trainingen, stilte coaches.... Er lijkt behoefte te zijn aan stilte en derhalve een markt voor stilte, ook commercieel.

Wanneer ik start met mijn zoektocht algemeen oriënterend op google vind ik 9.200.000 resultaten op stilte, verdeeld over 10 pagina's, beduidend minder op godsbeleving namelijk 15.500 en de combinatie geeft de minste 'hits' te weten 1500.

Bij deze laatste komen voornamelijk commerciële aanbieders van stilte naar voren in de hoop en verwachting dat wij bij de stilte ook Godsbeleving zullen krijgen; twee voor de prijs van één. In onze 24/7 maatschappij is niets doen, je 'vervelen' of stil zijn een ongemakkelijk en ongewenst fenomeen geworden. Stiltes in een gesprek zijn onplezierig. Op *Facebook* wordt als eerste gevraagd: "Wat ben je aan het doen?" Multitasken is een kwaliteit: goed en knap. In dat voortdurende *doen* is er geen plaats en ruimte voor stilte en misschien juist daarom dat er zoveel vraag naar is. Het leven is een beweging geworden van hollen en stilstaan. Hollen doen we zelf en stilstaan kun je kopen. In het stilstaan kunnen we stilte gewaarworden en in die stilte willen we iets beleven, iets loslaten, iets ondergaan.

Waarom ben ik nieuwsgierig naar stilte en Godsbeleving? En wat is stilte eigenlijk?

Ongeveer tien jaar geleden merkte ik behoefte te hebben aan meer stilte en afzondering dan voorheen. Daar heb ik vormen aan kunnen geven, waaronder een woestijntocht, waar ik nog altijd dankbaar voor ben. In die stiltes heb ik ervaringen gehad, die ik nu Godservaringen zou noemen en antwoorden gekregen op levensvragen.

Op dit moment en in deze fase van de theologie studie heb ik de gelegenheid deze ervaringen nog eens te bekijken en (stilletjes, voor mezelf) te vergelijken met andere stilte zoekers.

In oude samenlevingen zochten mensen altijd al de stilte. Mijn zoektocht begint bij de vroege christenen, daar mijn vraag uitgaat naar godsbeleving binnen de christelijke traditie.

Eén van de eersten die ostentatief afzondering en stilte zochten waren de woestijnvaders, de christenen uit de derde en vierde eeuw die de woestijn introkken om rust (weg van het politieke toneel en religieuze disputen) en stilte (nabijheid van God) te vinden.

Dan maak ik een sprong in de tijd en onderzoek ik de stilte en godsbeleving bij Johannes van het Kruis, een Spaanse middeleeuwse mysticus, die zijn stilte en Godsbeleving overkwam in gevangenschap om tot slot een hedendaagse stilte-en godszoeker in het licht te zetten: Thomas Merton. Deze laatste monnik laat een spannende zoektocht zien in de polariteit van alleen zijn met God en God-in-de-samenleving.

Hierna zal ik in Hoofdstuk 3 en 4 de ervaringen vergelijken en een conclusie trekken

1.1 Inkadering begrippen

1.2 Stilte

Beginnend bij algemene woordenboeken vind ik in de Nederlandse Van Dalen:

Stilte: afwezigheid van geluid of beweging en *in stilte*: heimelijk, ongemerkt. Stilte wordt beschreven vanuit een zintuigelijk perspectief. De Engelse Van Dalen benadert het begrip meer vanuit een actie, een werkwoord : *silence* = stilte= het zwijgen=zwijzaamheid

Wikipedia geeft als uitleg een ervaring met een interpretatie:”Stilte is de ervaring van geen enkel geluid, of de ervaring van zo weinig geluid dat het als volledig natuurlijk en rustgevend wordt beschouwd. Stilte kan echter ook als beklemmend of bedreigend worden ervaren.”

Het zoeken naar stilte geeft bij Google zoals gezegd tien pagina's met allerhande invalshoeken zoals retraites, boeken, muziek, centra, quotes, Stilte.org, Stilteweb, bewegen, yoga, mediteren, rouw en de dag van de stilte. Stilte lijkt òf een status (actief of passief) òf een werkwoord ; het wordt gekoppeld aan wandelen, mediteren, lezen, muziek luisteren....

Vervolgens zien we bij *Stilte weekend* google 9940 hits, *Stilte retraite* google 55.300 resultaten en *Stilte meditatie* google 211.000 hits.

Een meer specifieke uitleg van stilte en meer passend bij het onderwerp van dit onderzoek geeft de New Dictionary of Christian Spirituality:

Stilte wordt direct al in de eerste paar woorden gekoppeld aan monastieke tradities, die beperkingen opleggen in converseren . Beschreven wordt de noodzaak die spirituele meesters benadrukken van *vigilance* , wat zoveel betekent als alerte waakzaamheid, “*even for those living in a non-monastic ambience.*” ¹

¹ Philip Sheldrake,ed. *The new SCM dictionary of Christian Spirituality*, (London: SCM press 2005), p. 582

In een wereld gedomineerd door vermaak, lawaai en communicatie is het belangrijk op te merken dat reguliere periodes van stilte en terugtrekking wezenlijk zijn voor spirituele ontwikkeling. Stilte gaat voor De heilige Benedictus (480-547), algemeen beschouwd als vader van het kloosterleven in de Latijnse Kerk, hand in hand met nederigheid en gehoorzaamheid als de eerste vereisten voor een spirituele houding tot het leven.

Regel 6.3 van Benedictus: “Daarom zal aan volmaakte leerlingen vanwege het groot belang van het stilzwijgen maar zelden verlof gegeven worden voor een gesprek, zelfs als het goede, heilige en vruchtbare gesprekken betreft.”

Stilte, nog steeds volgens de *New Dictionary of Christian Spirituality*, is een spirituele discipline en beweegt zich in verschillende lagen. Tevens dragen meerdere factoren bij aan de staat van *tranquility*, (kalmte en rust) .

1. Vermindering van werelds geluid; de aandacht naar binnen brengen voor meditatie of gebed begint met het afstand doen van geluid en ons zelf de ruimte te geven stil te worden.
2. Vermijding van ‘kwaadspreken’: de neiging tot negatief taalgebruik komt tot een halt wanneer wij stil worden (brief van Jacobus 3:1-12).
3. Behoud van energie: er wordt veel tijd en energie verspild aan nutteloze en lege conversaties.
4. Luisteren: het zwijgen bevordert een luisterende houding, stopt de impuls onmiddellijk te reageren op onze gesprekspartner.
5. Concentratie: gerichte aandacht brengt rust in de wereld van gedachten en emoties.
6. Luisteren naar het hart: afzondering en stilte geven een ander perspectief op de dagelijkse zorgen en beslommeringen. Dan kan een werkelijk contact met het hart en de ziel tot stand komen.
7. Apophasis: is *the unsaying of language for God*; een zich losmaken van beelden, ideeën en houdingen die ons in de weg staan in de relatie tot God²; een oprecht en diepgaand verlangen naar een stilte waarin God aanwezig is.

Bij het onderzoeken van de verschillende bronnen zal ik vooral deze ‘uitleg’ als referentie kader houden, daar deze uit een christelijke spiritualiteit komt en mijn bronnen overwegend christelijk zijn van achtergrond, hoe interessant alle seculiere gezichtspunten over stilte ook zijn.

² Idem p. 117

1.3 Godsbeleving

Rudolf Otto, een Duitse religiewetenschapper, spreekt in zijn belangrijke boek over *Das Heilige* uit 1917 over de ervaring van 'het heilige als 'een moment van diepgevoelde religieuze bewogenheid, zo min mogelijk beïnvloed door andere vormen van bewustzijn',³ welke zich aandient als een ervaring van het numineuze (numen [Latijn] = goddelijke aanwezigheid). Het betreft een ervaring die diep beleefd wordt, niet alledaags is, niet wordt begrepen of verstaan, en die zich aandient vanuit het verborgene en onbekende, het *Mysterium Tremendum*. Tegelijk wordt de mens door dit mysterie, dit 'heilige', aangetrokken en gefascineerd. Daarom omschrijft Otto het als een *mysterium tremendum ac fascinans*.

“Het gevoel van dit mysterie kan met milde stroom het innerlijk vervullen in de vorm van een verheven stille stemming van verzonken aandacht. Het kan overgaan in een rustig vloeiende gestemdheid van de ziel die lang aanhoudt en natrilt, tot zij uiteindelijk wegsterft en de ziel weer in het profane, het alledaagse achterlaat. Het kan ook met krampachtig stoten en stuiptrekkingen plotseling uit de ziel naar voren breken. Het kan voelen tot een vreemde opwinding, tot roes, vervoering of extase. Het kan wild en demonisch worden. Het kan geleidelijk omlaaggaan tot spookachtig vrezes en sidderen. Het heeft zijn ruwe, barbaarse, eerste uitingen en laagste vormen. En het ontwikkelt zich tot een teer, gelouterd en opgetogen gevoel. Het kan worden tot het stille en deemoedig huiveren en verstommen van het schepsel voor het- ja waarvoor? Voor wat in een onuitsprekelijk geheim alle schepselen te boven gaat”⁴

Wanneer dit *mysterium tremendum ac fascinans* als God wordt geduid, dus als de numineuze aanwezigheid wordt geïnterpreteerd als die van God, kan de door Otto beschreven beleving als een godsbeleving worden aangeduid.

Samenvattend, onder godsbeleving versta ik een persoonlijke ervaring van de aanwezigheid van een als goddelijk geduide werkelijkheid.

³ Rudolf Otto. *Het Heilige*, (Amsterdam: Abraxas, 2012), p.42

⁴ Ibidem, p.46,47

2. Onderzoeksvraag

Wat is de relatie tussen stilte en Godsbeleving volgens de Christelijke spiritualiteit van de woestijnvaders, Johannes van het Kruis en Thomas Merton?

2.1 Stilte en Godsbeleving volgens de woestijnvaders

Eind derde, begin vierde eeuw A.D. trokken er vanuit verschillende hoeken uit het gebied rond de Middellandse zee geestelijken de woestijn in. Het was een tijd waarin de christenen eerst nog vervolgd werden, later gedoogd en na 313 bij het verdict van Milaan officieel getolereerd werden. Het was een roerige tijd: vele disputen ontstonden over dogma's in de leer: heeft Christus één of twee naturen? (monofysitische of miofysitische leer). Tijdens het concilie van Nicea 325 A.D. wordt hierover getwist. Is Maria een gewone vrouw of een goddelijke moeder (Θεοτόκος, *theotókos*, [Grieks] letterlijk *God-baarster*)? Hierover spreken de bisschoppen tijdens het concilie van Efeze in 431. Dan zijn er nog de neo-platonisten, de gnostici, de arianen, nestorianen en nog vele andere afgescheiden bewegingen.

Duizenden intens gelovige mannen en vrouwen willen aan dit rumoer ontsnappen en trekken de woestijn in, waar zij slechts een lege stilte vinden. Zij worden ook wel als de eerste monniken of monialen beschouwd en 'anachoreten' genoemd (ana chorein [Grieks]- zich terugtrekken). Er zijn monniken die de volstreekte verlatenheid zoeken, in eerste instantie als kluizenaar in de buurt van een dorp; naarmate er meer bezoekers komen trekken zij verder de woestijn in hun verlangen naar stilte en God achterna. Ze worden ook wel heremieten genoemd (herèmia [Grieks]- woestijn, wildernis, verlatenheid).

Een van de eersten is de twintigjarige Antonius die in 270 AD geraakt wordt door het evangelie "Ga verkopen wat u hebt en geef het aan de armen, en u zult een schat hebben in de hemel. Kom dan terug om mij te volgen"⁵. Hij trekt zich terug in een verlaten burcht en komt na een lang en heftig spiritueel gevecht met demonen als een wijs en gelouterd man de wereld weer in. Ondanks zijn verlangen een teruggetrokken bestaan te leiden wordt hij omringd door vele volgelingen die iets willen leren van zijn wijsheid.

Anderen kiezen het leven in een gemeenschap 'cenobiten' genoemd (koinos bios [Grieks]- gemeenschappelijk leven) en proberen rondom een wijze Abba een eigen christelijke levensvorm te realiseren. De woestijnvaders houden zichzelf in leven door kleine stukjes

⁵ Anselm Grün *De hemel begint bij jezelf*, (Kampen: Ten Have, 2006), p.6

grond te bewerken en manden te maken, die ze in de nabij gelegen dorpen verkopen. Grote delen van de dag brengen ze door in stilte, in gebed. Op bepaalde tijden komen alle vaders, broeders, heremieten en novices bijeen voor een gezamenlijk gebed, de liturgische *synaxis* [Latijn].Tevens is er dan gelegenheid om over gedachten en gevoelens te spreken en over hun ‘weg naar God’. Volgens Grün ontstaat zo de monnikenbiecht waarbij het niet zozeer ging om de vergeving van zonden maar om geestelijke en psychologische begeleiding.

Ze verbleven in een drietal gebieden ten zuiden van Alexandrië: de Nitria, de Kellia (of Cellen) en de Skêtis. Een andere locatie is de berg van Antonius, meer oostwaarts bij de Rode Zee, de streek vlakbij Thebe in het zuiden en enkele nederzettingen in de Sinai, waar het Catharinaklooster werd gesticht.

Elke monnik of kluizenaar die de beproeving van de woestijn een aantal jaren had doorstaan werd doorgaans *Abba* genoemd, wat overigens niet de connotatie van ‘overste’ of ‘abt’ had. Een andere benaming was *Senex*, Om hem heen leefden broeders en novices die hem mochten benaderen voor advies. In de uitspraken (apofthegmata [Grieks]) van de woestijnvaders vinden we dit vaak terug: ‘Een broeder vroeg aan Abba Moses om hem een woord mee te geven. De oude man (*Senex*) zei tegen hem: ”ga in je cel zitten en je cel zal je alles leren.”’⁶. Er kwamen nogal eens bezoekers langs om de heremieten te bekijken (als fenomeen) of om advies te vragen. Apofthegmata of *vaderspreuken* zijn korte kernachtige gezegden in een verhalende of een leerstellige vorm, soms in de vorm van een raadsel. Ze doen denken aan de Koans uit het Zen boeddhisme. “Gehoorzaamheid met onthouding temt wilde dieren” (Abba Antonius) of “Als de boom niet door winden heen en weer wordt geschud, groeit hij niet en schiet hij geen wortel. Zo is het ook met de monnik; als hij niet wordt bekoord en de bekoring niet verdraagt, wordt hij geen man” (Eén van de vaders [N396]).

⁶ Idem, p.31

De zes auteurs die zijn geraadpleegd (Grun, van Leeuwen, Merton, Maitland, Wagenaar en Williams) melden alle zes het fenomeen stilte in de traditie van de woestijnvaders.

Hoewel Sara Maitland als enige van de zes auteurs geen christelijke scholing/ opleiding heeft genoten, meen ik haar toch te willen citeren: zij groeide op in een filosofisch georiënteerd, academisch gezin, was getrouwd met een dominee en beoefende in speurtocht naar de betekenis van stilte in haar leven een praktijk van meditatie en gebed. In het kader van deze essay levert zij waardevolle en voor mij ontroerende bijdragen.

De kernbegrippen die ik ben tegengekomen bij de zes auteurs zullen kort beschreven worden.

- Van Leeuwen, historicus en directeur van het Titus Brandsma instituut, heeft het over een beschermende stilte en een behoedzame stilte. De eerste heeft betrekking op het zorgvuldig omgaan met belangrijke en kwetsbare onderwerpen. Het moge duidelijk zijn dat de monniken in een gemeenschap zo nodig met elkaar spraken; het zwijgen of zeer zuinig zijn met woorden behelst vooral de geloofszaken, hun verhouding met Gods aanwezigheid. Hun innerlijke rust (*hèsychia* [Grieks]), die door de vele bezoekers nogal eens verstoord werd, is erg belangrijk en een voorwaarde om dichter bij God te komen. Verderop, zowel bij Grun als bij Merton zal dit begrip verder besproken worden.

De behoedzame stilte wil het zwijgen tegenover de ander, je naaste of medebroeder ondersteunen. De woestijnvaders waren zich zeer bewust van het venijn van het woord en de schade van het oordeel en de vermaning. Zij oefenden zich in het stil blijven, de woorden binnen houden en zo de kwade tong te beteugelen “zoals door openstaande deuren van het badhuis snel de warmte naar buiten stroomt, zo stroomt ook de warmte van de ziel met de woorden weg, op het moment dat er teveel gezegd wordt, zelfs als er mooie dingen gezegd worden. De gepaste stilte is daarom een goede zaak, ze is niets minder dan de moeder van de verstandigste gedachten”.⁷

- Rowan Williams, Britse theoloog en dichter en tevens tot 2012 de 104e aartsbisschop van Canterbury, de geestelijk leider van de Anglicaanse Kerk van Engeland en van de Anglicaanse Gemeenschap, beschrijft in *Silence and honeycakes* het leven en de opdracht van de woestijnvaders. In vier hoofdstukjes worden thema's onder de loep genomen:

In Life, death & neighbours: de opdracht om met je buurman te leren leven.

⁷Charles van Leeuwen *De woestijnvaders en de stilte*. Website Charles van Leeuwen <http://www.charlesvanleeuwen.nl/docs/Woestijnvaders%20en%20de%20stilte.pdf.p.4>
Geraadpleegd 4 januari 2014

Niet alleen in de stilte zijn is de uitdaging maar juist samen leven met je buurman, je kloosterbroeder en daar een niet oordelende houding leren aannemen. Het belangrijkste is te leren zien wat er werkelijk is, en dat begint met de aandacht naar onszelf te brengen. Onze emoties, oordelen en gedachtestromen te leren kennen, onderkennen en herkennen.⁸

Rowan Williams spoort ons op een duidelijke manier aan: *“We should need to be developing some very well-tuned antennae for the varieties of competitiveness that take us over and for the ways in which we assume, secretly or openly, that success is always about someone else’s loss.”*⁹ Bij de woestijnvaders werd nepsis geoefend, opmerkzaamheid. De vlucht naar de woestijn is derhalve *niet* een vlucht weg van de naasten, maar juist een weg naar binnen om beter te leren wat naastenliefde werkelijk inhoudt en wat God hierin van ons wil. Stilte is derhalve een voorwaarde en een middel om tot opmerkzaamheid te komen en vandaar tot de beste verhouding met onze naasten.

In het hoofdstuk *Silence and honeycakes* wordt beschreven hoe ieder zichzelf meebrengt in het ‘in de woestijn zijn’ en hoe ieder hierin zijn eigen weg heeft te gaan. De *silence* komt van Abba Arsenius en de *honey cakes* van Abba Mozes. De volgende uitleg komt als antwoord op de vraag van een broeder aan God ‘wat de beste manier is om in ascese God te dienen’: *“Their two large boats floating on the river were shown to him. In one of them sat Abba Arsenius and the Holy Spirit of God in complete silence. And in the other boat was Abba Moses with the angels of God: they were all eating honey cakes”*¹⁰

De ascese die nodig is om tot inzicht te komen in onszelf en in onze naaste is niet voor iedereen gelijk. Williams geeft aan dat iedereen een eigen geschiedenis heeft en derhalve verschillende mogelijkheden tot die ascese. Zo werd er door een monnik geklaagd dat Abba Arsenius te weinig fysieke ontberingen opzocht. Ter uitleg kreeg hij de achtergrond van Abba Arsenius: hij was privéleraar geweest aan het keizerlijk hof en had tussen zijden lakens geslapen.....

De woestijnvaders beschouwden stilte allereerst als middel om zelfkennis op te doen, de aandacht naar binnen te richten. Vervolgens is zwijgen zeer behulpzaam bij het opmerken van onze neiging te oordelen over anderen, zowel intern als letterlijk geuit. Het stopt de reflex te commentariëren, adviseren en af te keuren. Tenslotte wordt het zwijgen als opening naar God gezien: *“our words help to strenghten the illusions with which we surround, protect en*

⁸ Dit heeft grote overeenkomst met de Vipassana training uit het Boeddhisme: *zien wat er is*.

⁹ Rowan Williams *Silence and Honey Cakes*, (Oxford: Lion Books 2004), p. 33

¹⁰ Idem p.43

comfort ourselves; without silence, we shan't get any closer to know who we are before God."¹¹ In die stilte kan God zich kenbaar maken en zijn plan voor ons onthullen.

In *fleeing* werkt Williams het zwijgen verder uit: het vluchten uit de toenmalige kerk en de sociale systemen was een eerste stap voor de woestijnvaders. De trek naar uitgestorven en kale gebieden maakte deze terugtrek beweging alleen nog maar indringender. Maar de belangrijkste 'vlucht' werd het zwijgen genoemd.' *One of the men asked him: "where could we flee to that is further away than this desert?" Macarius put his finger to his lips and said: "Flee that" and went to his cell, shut the door and sat down.*'¹²

Zwijgen kan een heilzame, zelfs helende factor zijn in het zuiveren van onze taal van vervuilde communicatie: spelletjes, controle en andere bewuste en onbewuste onderstromen in ons spreken. *"When we have found the word or phrase that anchors us in prayer, the mantra that stills and focuses us, we are discovering something of the grace and power of real language which attunes us to God's communication in a relation that is both speaking and silence."*¹³

Staying is de laatste pijler van de woestijnvaders. *"Sit in your cell and your cell will teach you everything"* (Abba Moses).

- Christoffor Wagenaar, monnik in de Trappisten abdij te Westmalle, begint met stilte in het stil gebed, de stille overweging (krup̄t̄e melet̄e [Grieks]); wij zouden het meditatie kunnen noemen. Het betreft een stilte waarin de monnik inwendig, woordeloos met God bezig is. Dit kan resulteren in een *zijn* voor God, bij God en met God.¹⁴ In de woestijnvadergeschriften wordt gesproken over *neerzitten*; dat bedoelt het zitten voor God. Vervolgens behandelt Wagenaar verschillende aspecten van de inwendige stilte (*h̄sychia* [Grieks]). De monniken betrekken deze stilte op hun geestestoestand: geen rimpeling op het water, geen blad aan de boom die beweegt, windstil...De geest is tot rust, wordt niet meer afgeleid en is geheel klaar om in contact met God te komen. 'De geest is dan geheel en al de Andere geworden'¹⁵

Wagenaar noemt drie voorwaarden om tot deze inwendige stilte te komen:

1^e de uitwendige, welke verkregen kan worden door zich af te zonderen van het fysieke lawaai. Zelfs in de woestijn waar we het toch stil verwachten, ontstond een voorkeur voor de nacht. Johannes Klimakos, de abt van de Sinai: "De beginfase van de stilte bestaat in het

¹¹ Idem p. 45

¹² Idem p.67

¹³ Idem p.76

¹⁴ Christoffor Wagenaar *Woestijnvaders*, (Nijmegen: B.Gottmer 1981), p.96

¹⁵ Ibidem p.99

afweren van het lawaai, omdat het nog de bodem van het hart omwoelt. De eindfase bestaat erin dat men geen vrees meer heeft voor rumoer, maar er ongevoelig voor is”¹⁶. Wanneer dit eenmaal bereikt is komt er 2^e ruimte voor de rust van de ziel. De grootste rustverstoorders zijn de beslommeringen (merimmai [Grieks]). Het is dus belangrijk je zaakjes zo goed mogelijk te regelen en vervolgens de bezorgdheid over het leven zoveel mogelijk los te laten. Hieronder valt ook de gehechtheid aan zaken en het verstrooid worden door mensen. Zelfs in de woestijn moesten de monniken hier veel energie in steken. Maar dan...’in de volstrekte stilte en eenzaamheid wordt de mens op aangrijpende wijze verbonden met God, de enige nog aanwezige...’¹⁷ 3^e Dit mondt dan vervolgens uit in het gebed van het hart, of wel het stille gebed (vergelijk prayer of the heart¹⁸) en het Jezusgebed van de kloosterlingen.

- In *The wisdom of the desert* van Thomas Merton lezen we in een beknopte inleiding enkele passages over stilte. Gebed was de kern van het woestijnleven en bestond uit psalmodie (het hardop reciteren van psalmen en andere teksten uit de bijbel) en contemplatie. Wat we tegenwoordig contemplatief of stil gebed zouden noemen heet in de traditie van de woestijnvaders *quies* [Latijn] ofwel ‘rust’¹⁹

Andere schrijvers gebruiken het begrip *hèsychia* [Grieks] (zie bijvoorbeeld van Leeuwen hierboven). Beide begrippen behelzen een rustig opnemen, tot zich nemen van de stilte geholpen door (soms in stilte, inwendig) het reciteren van een gebed, zoals het Jezus gebed (*Kyrie Eleison*) “until it became as spontaneous and instinctive as breathing.”²⁰De oproep aan de monniken was:” *fuge, tace , quiesce.*”[Latijn] “ Vlucht, trek u terug, zwijg en kom in uw stilte.”

- Van Anselm Grün, ook een hedendaagse monnik en tevens publicist, in de Benedictijnse abdij van Münsterschwarzach in Duitsland zijn twee boekjes geraadpleegd . In ‘De Hemel begint bij jezelf’ tracht hij de wijsheid van de woestijnvaders bruikbaar te maken voor hedendaagse vraagstukken. Op deze vertaalslag zal ik niet teveel ingaan ; wel zullen de oude stellingen onderzocht worden.

Grün onderkent het belang van de cel, het in de cel blijven en het uithouden met jezelf. Hij koppelt het aan de latere *stabilitas* [Latijn] bij de Benedictijnen. In de cel is geen ontsnappen.

¹⁶ Idem p.99

¹⁷ Ibidem p.102

¹⁸ Prayer of the heart, song van Bjork, een hedendaagse IJslandse popzangeres

¹⁹ Thomas Merton *The wisdom of the Desert* ,(New York: New Direction Books 1970), p.20

²⁰ Ibidem p.20

Eén van de vele apoftegmata die hierover handelen luidt als volgt: ‘Ga naar je cel, eet, drink, slaap en werk niet. Maar verlaat in geen geval je cel!’ De oude man wist dat de monnik het evenwicht zou terugvinden als hij het in zijn cel zou uithouden’²¹

De cel en het zitten voor God ziet Grün als de basis van het in het reine komen met jezelf :

Het is een zitten voor God waarbij ik het met mezelf uithoud, al gaat er van alles in mij om, al word ik door gedachten bestormd. Ik blijf roerloos. Ik houd stand .En door die uiterlijke rust zal ook de storm van gedachten en gevoelens gaan liggen.²²

Ook bij Grün vinden we de koppeling van zwijgen en oordelen. Zwijgen is afzien van elke vorm van projectie, aldus Grün. Zwijgen is de weg naar zelfkennis, naar mildheid en zodoende makkelijker los te komen van oordelen. Grün interpreteert het zwijgen als ”een loslaten, loslaten van onze gedachten en wensen; hier aanwezig te zijn met mijn inwendige bron om de rijkdom van mijn ziel te ontdekken: God die me alles geeft wat ik nodig heb.....Aanwezig zijn is de voorwaarde om de aanwezige God te ontmoeten”²³

Evagrius van Pontus (345-399) was een Grieks theoloog die naar de woestijn vluchtte vanwege persoonlijke omstandigheden. Aan hem hebben we veel te danken: hij was een belangrijk en veel gevraagd raadsman en heeft vele uitspraken opgeschreven, zoals ook over het gebed en de contemplatie.

Hij onderscheidt een actief (zoals bijvoorbeeld het citeren van psalmen en het Jezus gebed) en een stil gebed, waarbij de monnik zich neerzet voor God in stilte en zich leeg maakt (vacare [Latijn]).In het stille gebed is de monnik vrij geworden van afleidingen en hartstochten. Dan pas kan er een Gods aanwezigheid worden waargenomen in een ruimte van louter zwijgen:

“De heilige Geest helpt ons alle bedenkingen en gedachten die ons gevangen houden van ons af te zetten en leidt ons zo tot het geestelijk gebed.” (Gebed 62)

“Waak ervoor dat je tijdens het gebed niet blijft hangen aan bepaalde voorstellingen, maar volhardt in diepe stilte. Alleen dan zal Hij die zich ontfermt over de onwetende een onbeduidend mens als jij bezoeken en je de grootse van alle gaven schenken, het gebed.”(Gebed 69)

“Als je werkelijk bidt, groeit in je binnenste een diep gevoel van vertrouwen. Engelen zullen je begeleiden en je de zin van heel de schepping openbaren.”(Gebed 80)²⁴

Evagrius citerend “ deze ruimte is ‘De plaats van God’ of ‘het aanschouwen van de vrede’..[.....] een toestand als een saffier of als de kleur van de hemel, wat de Schrift plaats van God noemt, die de oudsten hebben gezien op de berg Sinaï. De Schrift noemt deze plaats

²¹ Anselm Grün *De hemel begint bij jezelf*, (Kampen: Ten Have, 2006), p. 31

²² Ibidem.p.32

²³ Ibidem p.69

²⁴ Ibidem p.137

ook het perspectief van de vrede, de plaats in zichzelf waar de mens de vrede aanschouwt die elk begrip te boven gaat en die ons hart bewaart.....”²⁵ is Grün heel expliciet in zijn interpretatie van deze stilte: in deze plaats van vrede in het diepst van onze ziel woont God alleen. Daar is het heel en goed. Het komen tot deze stilte is het doel van de geestelijke weg. En deze weg leidt naar herstel en heling²⁶. Evagrius wijst ons op de mogelijkheid dat we in een stil gebed met onafgemaakte dingen te maken krijgen, pijn aan *ons* gedaan of *wij* aan anderen. Grün voegt hier aan toe hoe belangrijk het is om dan niet zelf weer met veel woorden te antwoorden, maar “aan God de kans te geven ons tot waarheid te brengen. Het gebed waarin onze waarheid aan het licht komt, is een gebed van de stilte, een gebed waarin wij ons kwetsbaar blootgeven aan God en alles wat in ons is aan God voor te leggen, zodat hij het kan veranderen en genezen”.

De zes auteurs gebruiken hun eigen terminologie als behoedzame versus beschermende stilte (van Leeuwen) naast inwendige en uitwendige (Wagenaar) stilte. Williams beschrijft de beweging van niet-oordelen en vrede hebben met je ‘buur’ als weg naar God, terwijl Grün deze zelfde weg duidt als een ‘loslaten’ van een ruimer arsenaal) om tot de inwendige bron te komen.

Ik zie deze hedendaagse beschouwers van de woestijnvaders dezelfde beweging maken: van buiten naar binnen, middels verschillende processen en met verschillende accenten.

Het moge duidelijk zijn dat volgens deze zes auteurs de ‘rommel en de ruis aan de buitenkant’ opgelost, los- of achtergelaten dient te zijn, wat overigens een hele weg te gaan is, voordat wij bij een opening naar God of onze inwendige bron kunnen komen.

²⁵ Idem p.138

²⁶ Anselm Grün *Bidden met de woestijnvaders*, (Zoetermeer : Uitgeverij Meinema 2002), p.87

De ruis bestaat uit allereerst aanwezigheid van geluid en gepraat (auditieve prikkels); geluiden uit de natuur noemen de auteurs niet als storend. Vervolgens is er een bijna *ongoing proces* van ‘het uithouden met jezelf’ en ‘het uithouden met de ander’.

Het werkelijk gaan zitten en stil zijn is de basis van deze *practice*. Het is een oefening die gaandeweg een houding wordt met uiteindelijk leegte als resultaat (hoewel er geen sprake is van een streven). In de leegte kan God zijn werk doen of, zoals Maitland het verwoordt, vinden we onze vrijheid en innerlijke kracht.

Het werk van God wordt ervaren als een gids die ons door deze fasen heen leidt. God helpt ons onszelf leeg te maken, helpt ons onze scherpe tong te beteugelen, biedt steun door zijn gebeden en geschriften, Zijn Zoon en de evangeliën, gunt ons de ervaring van *immens joy and mercy* (Merton) of *jouissance* (Maitland)²⁷ en is daarin aanwezig.

God is stilte, zegt Maitland.

²⁷ Sara Maitland *The Book of Silence*, (London: 2009), p.78

2.2 Stilte en Godsbeleving volgens Johannes van het Kruis

Johannes van het Kruis wordt als Juan de Yepes in 1542 in Castilie, Spanje geboren in een gezin met een verarmde adellijke achtergrond van vaders kant. Voor zijn vierde jaar verliest Juan zowel zijn vader als zijn jongere broertje. Moeder heeft haar handen vol om het gezin in leven te houden. Al op zeer jonge leeftijd gaat Juan aan het werk, als knechtje bij handwerk mannen en als loopjongen-ziekenverpleger. Daarnaast krijgt hij de kans om te studeren bij de Jezuïeten; hij blijkt zeer begaafd te zijn. Juan is een vrome jonge man met grote zorg voor de zieken en een serieuze student. In 1563 doet hij zijn intrede in het noviciaat van de Karmel van Medina. Hij vindt hier niet helemaal de diepgang die hij nodig heeft en overweegt in te treden bij de Kartuziers. Zijn ontmoeting met Teresa de Jesús, een gepassioneerde Karmelietes, die een bezinningsbeweging was gestart binnen de orde en de contemplatie in de eigen Karmelitaanse spiritualiteit doen hem toch besluiten bij de Karmel te blijven.

Hij wordt in 1567 priester gewijd en gaat meer samenwerken met Teresa de Jesús, die een paar jaar daarvoor de eerste hervormde Karmel in Avila had gesticht. De hervormingsbeweging in deze orde zal hier niet uitgebreid worden toegelicht maar had te maken met welke mate van strengheid er gehanteerd moest worden betreffende de armoede. Zij vraagt Johannes een mannelijk klooster te stichten in de hervormde stijl, hetgeen hij doet in 1568 met twee medebroeders. In 1577 wordt hij uit zijn huis gehaald door orthodoxe medebroeders en in de gevangenis gezet. Hier verblijft hij negen maanden in erbarmelijke omstandigheden in een cel onder de grond van twee bij drie meter. Hij krijgt droog brood en water, maar ook een stuk papier en een potlood! Na negen maanden ziet hij kans te ontsnappen. Er volgen nog vele geschillen, hij heeft nog aanzienlijke posities gekregen. Elders²⁸ lees ik dat men hem binnen de orde dreigt uit de orde te zetten en hij wordt ter bezinning naar de woestijn gestuurd: een afgelegen klooster in Jaèn. Hij wordt ziek en sterft in 1591.

De spiritualiteit van Johannes van het Kruis en de stilte daarin zal worden belicht vanuit verschillende bronnen: Blommestijn-Huls en Waaijman, Joannes a Cruce, Peters en Jacobs en tot slot Edith Stein.

De orde van Karmel, waar zowel Johannes als Edith Stein toe behoorden is ontstaan op en rondom de berg Karmel in Israël, vlakbij Haifa. Op deze berg had de profeet Elia een

²⁸ Edith Stein *De wetenschap van het kruis*, (Gent. Carmelitana 1988), Inleiding p.11-17

krachtmeting met priesters van de Kanaänitische god Baäl (8^e eeuw BC). De plek werd een verblijfplaats voor talrijke kluizenaars . In 1235 worden de karmelieten, onder het dreigende gevaar van de Saracenen, gedwongen de berg Karmel te verlaten. De meesten trekken naar delen van Europa. De orde is een bedelorde, met nachtkoor, onthouding van vleesspijzen, strenge vasten, stilzwijgen en armoede. Voor de karmelieten is het stille gebed een centraal punt.

- Blommestijn, Huls en Waaijman , alle drie verbonden aan het Titus Brandsma Instituut beschreven in de *Footprints of Love* de wildernis van de mysticus :de ruimte waarin het gezicht van de Ander kan oplichten. Hier springen twee hoofdstukken er duidelijk uit die betrekking hebben op de vraag naar stilte en Godsbeleving.

De schrijvers leggen in eerste instantie in *Entering the Empty Space of the Encounter*²⁹ uit hoe wij door gehecht te zijn aan onszelf en onze *constructs* over onszelf onvoldoende ruimte hebben voor een ervaring met transcendentie.

*“The human capacity to love possesses two possibilities: it can attach itself to God, the Wholly Other, or it can attach itself to created things which are like us. Although both possibilities are good in themselves, they must not be confused with each other. The danger is not so much that we will love created things but that we will love them in the place of God or along with God as though the infinite ‘distance’ did not exist. The result of this leveling is that we say we over God , whereas in actual fact we focus on created things.”*³⁰

Wanneer wij ons willen verbinden met God is er derhalve werk te doen:

*“For that reason it is supreme ignorance for the soul to think it can pass this state of union with God if it does not empty its appetite for natural and supernatural things, As we will explain later, these things can be a hindrance to him....[...] After all, as long as a soul cannot rid itself of these things there is no room for the reception of God’s Spirit in pure transformation.”*³¹

Blommestijn et al bespreken in hun hoofdstuk *The night that brings us Home*³² hoe contemplatie een eerste aanzet kan geven in deze reis:

“In this first stanza the soul speaks of the way it followed when it departed from love of self and all things. It left the attachment of self and all these things by truly dying to them, in order thus to arrive at a life of sweet and delightful love with God.

*It says that this departure from self and all things was a ‘dark night’. As we shall explain later, this dark night here signifies purgative contemplation. This purgative contemplation, after all, passively, produces in the soul this negation of self and of all things”*³³

²⁹ Blommestijn et al *Footprints of Love*, (Leuven: Peeters 2000), Hoofdstuk 2 p. 36-50

³⁰ Ibidem p.36

³¹ Ibidem p.37

³² Idem hoofdstuk 7

Dat brengt ons vervolgens bij *Silence and Solitude as the Space of Encounter*.³⁴

Johannes betoogt vanuit de mystieke traditie dat er alleen een werkelijke ontmoeting kan plaatsvinden wanneer wij onszelf hebben ontdaan van ons Zelf, (*the empty space from which the self has withdrawn*). Als God onze Creator is en wij zijn creatie, dan is ons bestaan aan ons gegeven. Zolang wij dit bestaan vullen en gevuld houden met ideeën, streven en ambities en andere zogenaamde *constructs* is er geen plaats voor een ontmoeting.

Johannes omschrijft het ook als volgt:

“If this loving knowledge- which in truth it is- is received passively in the soul according to the supernatural mode of God en not according to the natural mode of man, it follows, that this soul, to receive it, must be entirely annihilated in its natural operations, unhampered, idle, quiet, peaceful and serene, according to the mode of God .It is like the air: the more it is cleansed of vapors and the quieter and more simple it is, the more the sun illumines and warms it...[...]....In supreme peace and tranquility the soul listens to what the Lord says, as David did, for he interprets this peace in his solitude”³⁵

In tegenstelling tot onze natuurlijke neiging zelf ‘dingen voor elkaar te krijgen’ vraagt deze ontmoeting ons, zoals de auteurs het zeggen, uit ons bekende patroon stappen, een patroon van afweten, vergelijken, oordelen en veroordelen.

Er wordt nu gevraagd rustig en vredig te aanschouwen datgene wat zich aan ons voordoet, aan ons verschijnt in onze contemplatieve staat. Hoe minder we gepreoccupeerd zijn met ‘*attaching ourselves to something*’ or ‘*leaning on something*’ des te meer kan onze blik zich openen voor het onbelemmerd zien, waarnemen en ontmoeten van de ander. Johannes noemt deze ervaring ‘*silence*’ and ‘*solitude*’. Telkens wanneer we steun zoeken bij ons oude houvast en veiligheid zoeken, verbreken we deze stilte door ons denken, redeneren of de ander mee te nemen hierin.

In de ‘*silence*’ and ‘*solitude*’ van ons Zelf luistert de ziel naar wat God hem te zeggen heeft.

Deze nieuwe modus kan beangstigend zijn, onder meer door het opgegeven hebben van de controle, en kan ons terugjagen naar oude patronen. Nu is het van het grootste belang te blijven zitten, onszelf niet op te vullen met *old ‘stuff’* dat eerst diende als voedsel. Onze bezigheden die er op gericht zijn onze wensen en verlangens te vervullen opdat we dan eindelijk een goed leven zullen krijgen en zekerheid.³⁶, maar waar we afstand van hebben gedaan vanwege ons verlangen naar zuivering.

Wanneer wij onszelf niet meer vullen met onszelf, kan God ons vullen met zijn aanwezigheid.

³³ Idem p.90

³⁴ Ibidem hoofdstuk 8

³⁵ Ibidem p. 123

³⁶ NB. het fenomeen ‘*craving and aversion*’ als bron van lijden in de Vipassana meditatie traditie

De enige taak die wij hebben is te wachten in stilte. Slechts in deze stilte kan God zich kenbaar maken. Johannes noemt deze mystieke houding van totale ontvankelijkheid ‘contemplatie’ die samenvalt met de openbaring van God aan ons in deze ontmoeting.

- Edith Stein – zuster Teresia Benedicta a Cruce O.C.D. – schreef in 1942 de “Wetenschap van het Kruis” ter gelegenheid van het vierde eeuwfeest van de geboorte van Johannes van het Kruis 1542-1942. Edith Stein, geboren in 1891 in een vroom joods gezin, werd in 1922 katholiek en vanaf 1933 Karmelietes. Vanuit deze traditie kwam zij in aanraking met grote mystici uit haar orde zoals Teresa van Avila en Johannes van het Kruis. Edith Stein vond haar einde in de gaskamers van Auschwitz, net als Titus Brandsma in Dachau, beiden in 1942.

In haar boek is gezocht naar aanknopingspunten tussen de donkere nacht van het Kruis en stilte. Achtereenvolgens zal nu het begrip Kruis volgens Johannes worden uitgelegd, vervolgens het Kruis in de Nacht en zal worden gezocht naar het element stilte in de nacht van het Kruis.

Johannes heeft visioenen van het Kruis ontvangen, welke hij opvatte als een appèl om het kruis op te nemen in de zin van een leven te leiden zoals Christus. Stein beschrijft hoe Johannes een visioen duidt als een boodschap van God, een boodschapper die aanklopt aan het hart van ieder mens. Deze boodschap is pas waar te nemen als de mens stil wordt.

Johannes heeft een aantal visioenen gehad waarvan er twee zijn opgetekend. De eerste was in Avila, waarheen hij was geroepen door Teresa als biechtvader voor haar zusters. Hier krijgt hij een visioen van het Kruis met een bijzondere houding van de gekruisigde Christus. De tweede was in Segovia tegen het einde van zijn leven waar Christus vanaf zijn Kruis tot Johannes spreekt wanneer Johannes daarvoor staat te bidden. Zoals eerder gezegd ontstaan er in de orde van Karmel controverses en een hervormingsbeweging, waardoor Johannes als exponent van de hervormingen in de gevangenis belandt. Hier verblijft hij negen maanden in grote ontbering en vernedering in een totale afzondering in een duistere kerker.

Tijdens zijn gevangenschap in Toledo is zijn Donkere nacht van het Kruis ontstaan: ”Zijn geest was niet gekerkerd. Hij kon zich tot de eeuwig stromende Bron verheffen, in haar ondoorgroendelijke diepte verzinken en in de stroom die al het geschapene vervult, ook het eigen hart. Geen menselijke macht kon hem scheiden van God, maar God zelf kon zich aan hem onttrekken.

En deze donkerste nacht heeft de gevangene hier in de kerker ervaren:

Adónde te escondiste

Waar houdt Gij U verborgen

Amando, y me dejaste con gemido

Beminde, en Ge laat me in zuchten achter?³⁷

Johannes heeft volgens Stein geschreven voor mensen die al een innerlijke ervaring kennen: de weg van de ziel naar God en Gods werken in de ziel. Voor de medekarmelieten is deze weg te vinden in het innerlijke gebed, voor leken echter is het pad soms moeilijk te vinden. Stein beschrijft het als ‘staan voor een tweesprong’: die van de *overweging* en van de *beschouwing* (meditatie en contemplatie)’. Op dit punt zou de ziel eigenlijk niets willen doen, zich heel stil houden, zich niet verroeren en alle vermogens laten rusten.

De donkere nacht en het kruis zijn verbonden met elkaar: Kruis en nacht kunnen als symbool worden gezien. Het Kruis betekent voor Johannes enerzijds het concrete, tastbare beeld, maar anderzijds door de betekenis die het Kruis met zich meebrengt ook een teken. De nacht ziet Johannes als iets natuurlijks, iets wat met ons Zijn verbonden is. De nacht heeft ook een kosmische kant met twee kenmerken: ten eerste de donkere, die alles verhult, “ons ons gebruik van de zinnen ontnemt, onze bewegingen remt, onze krachten verlamt, ons in onze eenzaamheid verbant, ons zelf schimmig en spookachtig maakt.”³⁸

Hiernaast is er een door de maan beschenen verlichtende nacht, waarin zich dingen kunnen openbaren. Hardheid mag verzachten en er kunnen “stemmen gehoord worden die door het lawaai van de dag overstemd worden.....de nacht brengt een einde aan de haast en het lawaai van de dag, hij brengt rust en vrede.”³⁹

- In de vertaling en uitleg van enkele mystieke werken van Johannes van het Kruis (brieven, de donkere nacht, de bestijging van de berg Karmel e.a.) geven Peters en Jacobs⁴⁰ in hun inleiding in de mystieke theologie een (voor mij) verhelderende beschrijving van enkele begrippen die al vaker gepasseerd zijn: Wat is mystiek en wat is contemplatie? Kunnen we daarin ook het begrip stilte terugvinden?

De auteurs leggen uit waarom wij bij mystiek niet hoeven te huiveren als voor iets ‘mysterieus’. Mystiek is volgens hen niets anders dan ‘een kennen van God van binnen, een ervaren van God.’ Deze ervaring kan onze opgeslagen kennis over God weer nieuw leven inblazen.

³⁷ Stein, p. 34

³⁸ Ibidem p. 44-45

³⁹ Ibidem p.45

⁴⁰ J. Peters en J.A. Jacobs, J.A. *Het donker is mij licht genoeg*, (Baarn: Gooi & Sticht cop. 1991)

Contemplatie is in dit proces enkel “een liefhebbend, stil en rustig schouwen van God.”⁴¹ Contemplatie is een soort vereenvoudigd bidden, zo leggen zij uit. In de Oosterse Kerk is deze traditie meer ontwikkeld en beter bewaard gebleven en ligt er meer nadruk op de eenvoud. Dit stille, eenvoudige bidden ,wat rust en kalmte van geest en hart teweeg brengt, ook wel eerder aangeduid met *hesychia*, is te bereiken wanneer er voorheen geoefend is met stille meditatie. In de stilte van dit vereenvoudigd gebed openbaart God zich aan de ontvankelijk geworden mens. De mens gaat God beter leren kennen, nieuwer, persoonlijker en rijker.

2.3 Stilte en Godsbeleving volgens Thomas Merton

Bij het speuren naar een hedendaagse stiltezoeker kwam ik in aanraking met de naam van Thomas Merton en tot mijn vreugde vond ik in zijn boeken en de biografie over hem mijn eerder gekozen bronnen als inspiratoren van Merton zelf.

Wie was Merton? Een relatief lange inleiding op zijn leven geeft m.i. reliëf aan het wanhopige zoeken naar stilte in zijn latere jaren. Bovendien is juist zijn leven als monnik en schrijver een duiding van af-en aanwezigheid van Godsbeleving in de soms gevonden stilte.

Geboren in 1915 met Owen Merton als vader, een Australische kunstenaar, en Ruth Jenkins zijn moeder, eveneens kunstenaar, uit de Verenigde Staten. De twee ontmoeten elkaar in Parijs, trouwen in Londen en leven een poosje in Zuid Frankrijk, waar Thomas geboren wordt (Prades). Ten tijde van de eerste wereldoorlog verhuist het jonge gezin naar de VS en trekken in bij Ruth's ouders op Long Island. Hoewel Ruth zich aangetrokken voelt tot de Quakers bezoekt het gezin voornamelijk Presbyteriaanse gebedsdiensten. In 1921 overlijdt Ruth aan kanker en tien jaar later zal Thomas zijn vader eveneens aan kanker verliezen. Deze gebeurtenissen in zijn vroege jeugd lijken van invloed te zijn geweest op zijn vaak onrustig zoeken in het leven. Na het overlijden van zijn moeder zwerven zijn vader en hij door Europa, dan weer woont Merton een poosje bij zijn grootouders op Long Island. Zijn eerste scholing krijgt hij in Prades en Engeland en hij start zijn studie in Cambridge op Clare College met moderne talen als hoofdvak. In 1935 schrijft hij zich in als student aan de Columbia University. Binnen twee jaar sterven zijn beide grootouders, Sam en Martha. Nu is hij alleen met zijn jongere broer, John Paul, die later in de tweede wereldoorlog om zal komen als piloot.

⁴¹ Idem p. 49 e.v.

Forest⁴² beschrijft een rijke (aan indrukken en ervaringen, niet materieel) en vaak ook eenzame jeugd, waar de jonge Thomas zijn draai in al die verschillende omgevingen echt alleen moet zien te vinden.

“I sat there in the dark, unhappy room, unable to think, unable to move, with all the innumerable elements of my isolation crowding in upon me from every side: without a home, without a family, without a country, without a father, apparently without any friends, without any interior peace or confidence or light or understanding of my own- without God, too, without heaven, without grace, without anything” (The Seven Storey Mountain)⁴³

In 1933, dan 18 jaar oud, neemt hij een lange vakantie in Italië. In Rome ontdekt Merton de oude kerken en vooral de mozaïeken. Mogelijk ontstaat hier zijn eerste gevoel van ‘roeping’ : *“Without knowing anything about it, I became a pilgrim”*⁴⁴

Toch komt dit aspect op de achtergrond wanneer Merton wilde studentenjaren in Cambridge beleeft: *“We lived in the Lion Inn. We fought our way in and out of the Red Cow”*⁴⁵

In 1935 schrijft hij zich in aan de Columbia University, met Spaans, Duits, geologie, *constitutional law* en *contemporary civilization* als vakken. In deze jaren begint hij, naast zijn eerdere dagboeken, met schrijven voor een groter publiek in *The Columbia review*, *The Spectator* en *The Jester*.

Zijn groei naar spiritueel en christelijk leven geschiedt met horten en stoten: Het aanschouwen van een jong meisje in gebed, in volstrekte stille devotie in een gewone buurtkerk treft hem diep en wakkert zijn drang aan om vaker naar een kerk te gaan.

Merton: *“All of a sudden something began to stir within me, something began to push me, to prompt me. It was a movement that spoke: ‘What are you waiting for? Why are you sitting here? Why do you still hesitate? You know what you ought to do? Why don’t you do it?’”*⁴⁶

In November 1938 wordt Merton gedoopt. Vanaf dit moment komt zijn leven in dienst te staan van het zoeken naar zijn echte bestemming. Een aantal malen hoort hij een stem, een roep, een oproep, te worden wat God wil dat hij wordt. Hij aarzelt tussen seculier priesterschap in dienst van de samenleving of intreden bij de Trappisten. Na een retraite in het klooster van Gethsemani wéét hij het: *“Everything I wanted to do the most , I can now try to do all the time without any interference....As soon as I got inside , I knew I was home, where I had never had been or would be a stranger”*⁴⁷. Brother Louis is geboren.

⁴² Jim Forest *Living with wisdom* ,(Maryknoll NY: Orbis Books 2008)

⁴³ Ibidem p. 22

⁴⁴ Ibidem p.27

⁴⁵ Ibidem p.33

⁴⁶ Ibidem p. 58

⁴⁷ Ibidem p.85

In zijn jaren in Gethsemani heeft Merton te kampen met zijn verlangen om meer solitair te leven, zich terug te kunnen trekken uit de gemeenschap om stil te zijn voor God en te kunnen schrijven enerzijds en anderzijds om deel uit te maken juist van die gemeenschap en te dienen. De verschillende abten geven hem meer en minder ruimte hiervoor. Dom Frederic bijvoorbeeld geeft Merton een kleine ruimte bovenin het trappenhuis, waar hij een paar uur per dag mag schrijven. Uit zijn dagboek van juli 1949:

*“Writing is the one thing that gives me access to some real silence and solitude. Also I find that it helps me to pray because when I pause at my work I find that the mirror inside me is surprisingly clean and deep and serene and God shines there and is immediately found, without hunting, as if He had come close to me while I was writing and I had not observed His coming...My [writing] work is my hermitage, because it is writing that helps me most of all to be a solitary and contemplative here at Gethsemani”.*⁴⁸

In de volgende jaren lezen we bij Forest een steeds terugkerend verlangen over te stappen naar een andere monastieke orde of plaats. Telkens weer lijkt het Merton elders beter en stiller te zijn. Zijn vragen worden door de betreffende abten doorgespeeld naar de Generaal Overste en keer op keer wordt Mertons verzoek afgewezen. Hij ziet hierin het antwoord van God en kan als geen ander snel berusten in de beslissing.⁴⁹

In 1951 vindt Dom James een mogelijkheid om Merton meer stilte te gunnen door hem aan te stellen als de *abbey's forrester*. Hier ontstaat het eerste idee om een *hermitage* te bouwen. Merton moet hier echter nog een poos op wachten; het is zijn tijd nog niet. Hij blijft schrijven; hij heeft dan reeds een achttiental boeken en gedichtenbundels op zijn naam staan. Eind vijftiger jaren voelt hij meer zijn roeping als een *bird with two wings*:

De stilte en eenzaamheid juist samengaand met de verbinding met anderen. In deze jaren heeft hij veel contact met buitenlandse schrijvers en mag er, na controle en censuur, post in- en uit het klooster. Forest schrijft dat Merton van zijn monastieke roeping een plaats moest maken van een *‘non-presence and attendance, non-participation and engagement, hiddenness and hospitality, disappearance and arrival.’ The bird with two wings.....*

Onder leiding van Dom James komt er een *hermitage* zelfs met een zekere toestemming van Paus Johannes XXIII : *the hermitage of Saint Mary of Carmel*. Hier begint Merton zijn eigen stille leven afgewisseld met ontmoetingen met allerlei spirituele gasten.

⁴⁸ Idem p.110

⁴⁹ Ibidem p.123

Dom James vindt het echter nog niet goed dat Merton hier lang verblijft. Op 15 en 16 december 1964 krijgt Merton toestemming om een volle dag en nacht in de *hermitage* te blijven en alleen voor de mis en de warme maaltijd naar het moederhuis te komen. “a sense of having arrived at last in the place destined for me by God...sheer mercy and gift!”

Father Louis, Hermit legt al zijn taken in Gethsemanai neer. Hij bouwt voor zichzelf een nieuwe structuur van zijn dag: opstaan om 02.30 om psalmen te reciteren gevolgd door een uur meditatie en bijbel lezen. Na een licht ontbijt met wat fruit en thee waarbij hij studeert is er tijd voor gebed tot zonsopgang. Daarna verricht hij wat huishoudelijk werk. Dan is het weer tijd voor psalmlezing. De mis en warme maaltijd (alleen) op het moederhuis volgen waarna de middag zich vult met mediteren, lezen en schrijven. Rond 19.30 is de dag ten einde. De tijd voor gebed vult zich met het stille gebed. Het is een stille aanwezigheid gecentreerd voor en rondom God :

*“being before God as if you saw Him.....There is in my heart this great thirst to recognize totally the nothingness of all that is not God. My prayer is then a kind of praise rising up out of the center of Nothing and Silence”.*⁵⁰

Merton al eerder bekend als aanhanger van de oosterse rite neemt ook het Jezus gebed op in zijn practice. Op het ritme van de adem laat hij de woorden *Lord Jezus Christ, Son of God, have mercy on me, a sinner* in- en uit stromen . De heilige geest ademt mee en vult de ontstane leegte met een nieuw woordeloos gebed.

Van maart tot september 1966 beleeft hij een turbulente periode wanneer hij heftig verliefd wordt op Margie, een verpleegster in het ziekenhuis waar hij opgenomen is voor rugpijn. Hij overschrijdt duidelijk en meermalen de monastieke grenzen, wordt gecorrigeerd en tegelijkertijd bemoedigd door Dom James. Na een diepgaande en ingrijpende worsteling van ruim een half jaar maakt hij in diens aanwezigheid een hernieuwde belofte:”*I, Brother M.Louis Merton, solemnly professed monk of the Abbey of Our Lady of Gethsemani, having*

⁵⁰Idem p. 191

completed a year of trial in the solitary life, hereby make my commitment to spend the rest of my life in solitude in so far as my health may permit."⁵¹

Zijn oriëntatie op het boeddhisme neemt toe en oosterse 'wijze collega's' zoals Thich Nhat Hahn (1967) en de Dalai Lama (in 1968) komen in zijn leven; in december 1968 tijdens een conferentie in Bagkok waar hij een voordracht houdt over *Marxism and Monastic Perspectives* komt Thomas Merton door een noodlottige kortsluiting met een *fan* om het leven.

Thomas Merton en stilte

Voor Merton is stilte *monastic silence*; hij is zijn hele leven bezig geweest dit te vinden, vorm te geven en aan te passen aan de golvende bewegingen van zijn passie en betrokkenheid bij zijn eigen broeders, politieke bewegingen en sociale projecten. In *Silence in Heaven*⁵² begint Merton met de eerste mens, die nietig en leeg wacht op de geest van God... ורוח... (roeach [Hebreeuws] voor adem, wind of geest) tot Gods adem over en in hem zal blazen. Zo ook wacht de monnik in zijn ledigheid en stilte op de Geest van Wijsheid- een wijsheid van de Woestijn.⁵³ Merton: "Deze wijsheid is een verborgen wijsheid, die paradoxaal genoeg het uitschreeuwt in de straten, wachtend tot de mens het hoort en herkent; *because they do not know that the word of wisdom that God utters is full of silence*" Hij ziet de roeping van de monnik als een oproep zich diep te wortelen in de stilte van God. Merton ziet overigens niet alleen voor monialen de taak om in stilte God te ontvangen: Stilte is een basale behoefte, een grondhouding voor een ieder die zijn mens-zijn wil leven *at its authentic best*. Alleen stilte geeft ons toegang tot een dimensie van werkelijkheid welke te diep is voor woorden.

Wat mij het meeste bijblijft uit de teksten van Merton is dat hij in de stilte leert Gods wil te volgen, gehoorzaam leert te zijn. Hij ziet zijn leven als *Gods will for him*. ".....*But there are greater gifts even than this (life in the hermitage..red.)...and God knows what is best for my good and for the good of the world. The best is what He wills.*"⁵⁴ In 1951 wordt hem bijvoorbeeld het regelmatig alleen zijn in de bossen ontzegd "*for fear it might introduce a kind of "carthusian spirit" into the house.....I was surprised how little it cost me to accept*

⁵¹ Idem p. 201

⁵² William H. Shannon 'Silence in Heaven' *The Thomas Merton Encyclopedia*. Eds. W.H. Shannon, C.M. Bochen, P.F. O'Connell, (Maryknoll: Orbis Books, 2002), p.435

⁵³ Christine M.Bochen 'Silent Life' *Thomas Merton Encyclopedia* p.436

⁵⁴ Thomas Merton *The intimate Merton*, (New York: HarperCollins,1999), p. 275

*Dom Louis 'decision, almost nothing at all!!.....I was suddenly overwhelmed with the conviction that, if I had given up the woods so easily, it must be because I love God.”*⁵⁵

*“...’the work of the cell’, which is done in silence and not according to one’s own choice or the presence of necessity but in obedience to God”*⁵⁶

In 1955 schrijft Merton *No man is an Island*, zestien essays over het spirituele leven in één boek, waarvan het laatste essay over stilte. Aangezien hij op dat moment nog volop woont in-en betrokken is bij het klooster is het interessant deze gedachten te leggen naast zijn latere contemplaties over hetzelfde fenomeen, wanneer hij *solitude and silence* opzoekt. In dit hoofdstuk zet hij een zeventiental ‘stellingen’ naast elkaar waarmee hij een intensiteit rondom stilte opbouwt. Nummer 3 laat aan het eind het volgende zien:

“It is not seldom that our silence and our prayers do more to bring people to the knowledge of God than all our words about Him. The mere fact that you wish to give God glory by talking about Him is no proof that speech will give Him glory. What if He should prefer you to be silent? Have you never heard that silence gives Him glory?”.....

Nummer 4: *“If you go into solitude with a silent tongue, the silence of mute beings will share with you their rest. But if you go into solitude with a silent heart, the silence of creation will speak louder than the tongues of men or angels”*

Nummer 8: *“Silence does not exist in our lives for its own sake. It is ordered to something else. Silence is the mother of speech.....In Christ we die to the flesh and live to the spirit. In him we die to illusion and live to truth. We speak to confess Him, and we are silent in order to meditate on Him and enter deep into His silence, which is at once the silence of death and of eternal life- the silence of Good Friday night and the peace of Easter morning.”*⁵⁷

In *The Intimate Merton, his life from his journals*, kunnen we in deel V (de jaren 1963-1965) Mertons terugtrekking in zijn *hermitage* volgen. Passage na passage volg ik Mertons lyriek over het alleen zijn in de natuur, in zijn ‘hutje’ en de ruimte die hij ervaart om tot zichzelf en tot God te komen:

⁵⁵ Thomas Merton *Entering the silence*, (New York: HarperCollins, 1996), p.457

⁵⁶ Thomas Merton *No man is an Island*, (New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing, 1955), p. 254 e.v.

⁵⁷ Idem 249

*“Wonderful silence,, saying Compline gently and slowly with a candle burning before the icon of Our Lady. A deep sense of peace and truth. That this was the way the things are supposed to be....total absence of care and agitation”.*⁵⁸

*“In the cold of Advent I recapture the lostness and wonder of the first days when I came here twenty-three years ago, abandoned to God, with everything left behind.”*⁵⁹

*“The immense silence of last Good Friday, when I sat on a rotten log in a sheltered corner by a stream with a relic of the Holy Cross....and then I knew that all the time I had truly gone out there for the love of God and not for the love of scenery or even solitude. It set the seal on the silences in which I had found Him without seeming to find anything, and I knew (as I had always guessed) that I had every time come home with something tremendous although my hands were always empty.”*⁶⁰

Evengoed herkent Merton de ervaringen van de Woestijnvaders: “Alles wat zij zeggen over alleen leven is waar! De verleidingen en de vreugden, bovenal de tranen en de onuitsprekelijke vredigheid en vreugde....het gevoel op je bestemming door God aangewezen te zijn aangekomen...(vrije vertaling, red.)”⁶¹

⁵⁸ Merton The intimate Merton p.224

⁵⁹ Ibidem p. 227

⁶⁰ Ibidem p.458

⁶¹ Ibidem p. 231

3. Conclusie

Is er een God in de stilte?

Van de zestien auteurs die mij dichterbij het antwoord op de onderzoeksvraag hebben gebracht is er niet één die stilte niet als voorwaarde tot Godsbeleving noemt. Niet allen komen vanuit eenzelfde richting of motivatie *tot* die stilte. Chronologisch komen de woestijnvaders naar de leegte om de disputen van hun tijd te ontlopen en hun God te zoeken. Johannes van het Kruis krijgt zijn Godservaring biddend voor een kruis en in zijn gevangenschap. Merton moet zijn hele leven werken om het stil te krijgen in zijn fysieke wereld en zijn eigen stilteplek creëren. Maar eenmaal daar aangekomen vind ik grote overeenkomsten: de aandacht, concentratie en opmerkzaamheid die geoefend moet worden (zie Van Leeuwen, Williams en Wagenaar in dit essay) , de *stabilitas* hierin en in het blijven op je plaats : *Staying*, het vierde hoofdstuk van Williams en Grün, die met ‘het zitten in je cel en zitten voor God’ hetzelfde bedoelen. Zo ook Merton, die door Gods wil, zoals hij het zelf beschrijft, niet van klooster mag veranderen.

In die opmerkzaamheid komen we van alles tegen: zowel onze gedachten van *craving and aversion* als de oordelen (kwade tong) . De woestijnvaders spreken hier al over.⁶² . Tevens komen er soms in de stilte oude geschiedenissen of verdriet aan de oppervlakte, welke tot heling kunnen komen juist doordat zij aan het licht komen.⁶³ Johannes van het Kruis beleeft en beschrijft dit in zijn ‘donkere nacht’ en meerdere auteurs spreken over de *purification* en *emptying*. Op diverse plaatsen in de voorgaande tekst worden momenten van Godsbeleving beschreven, die voldoen aan de definitie van Otto op p.5 van dit essay. De woestijnvaders ervaren in hun *hèsychia* hun door God gegeven fysieke, mentale, emotionele en spirituele rust. Johannes ervaart een boodschap van God wanneer hij tot twee maal toe voor het kruis Gods stem hoort. Ook de hedendaagse schrijvers Maitland en Merton beleven een goddelijke aanwezigheid in de stilte, hetzij in een fysieke ervaring (Maitland)⁶⁴ als een meer spirituele , die van de overgave (Merton). Het ‘Heilige’ van Rudolf Otto.

“De door de mens beoefende stilte en de stilte van God komen als het ware samen, als een ervaring van pure genade”⁶⁵

⁶² Zie o.a. Williams en Grün in deze essay op resp. p. 9 en 11

⁶³ Zie Grün in deze essay p.13

⁶⁴ Sara Maitland *The Book of Silence*, (London: Granta Publications, 2009), H.2: *forty days and forty nights*

⁶⁵ Jan Nauta *God in de Stilte*, (Zoetermeer: uitgeverij boekencentrum 2000), p.61

4. Samenvatting

Na de definiëring van de begrippen ‘stilte’ en ‘Godsbeleving’ in hoofdstuk 1 , waarbij ik begonnen ben met een brede blik - internet, woordenboeken - en uitgekomen bij de *New SCM Dictionary of Christian Spirituality* voor de stilte en bij Rudolf Otto voor de Godsbeleving, is er in hoofdstuk 2 een verdieping gemaakt gefocust op de onderzoeksvraag:

Wat is de relatie tussen stilte en Godsbeleving volgens de christelijke spiritualiteit van de woestijnvaders, Johannes van het Kruis en Thomas Merton.

De spiritualiteit van de woestijnvaders is onderzocht aan de hand van een vijftal auteurs. (H.2.1) De gevonden overeenkomsten zijn beschreven op p. 14 en 15.

Hierna heb ik met behulp van Johannes van Kruis zelf en drie andere auteurs *zijn* gedachtegoed bekeken. Waar de ene auteur (Stein) voor mij meer de geschiedenis van Johannes uitlichtte, kwam ik bij Blommestijn et al. meer in aanraking met de spiritualiteit van deze mysticus. (H.2.2). Tenslotte kwam ik Thomas Merton op het spoor en heb met stijgende belangstelling zijn leven en geschriften gevolgd. In de biografie van zijn goede vriend Jim Forest komt een duidelijk, bewogen en ontroerend levensverhaal naar voren van een man van de wereld èn van God. Zowel bij Forest als in de boeken van Merton zelf houd ik een beeld over van een Godzoeker die de stilte daarvoor onontbeerlijk acht.(H.2.3)

In Hoofdstuk 3 heb ik kunnen concluderen dat bij alle zestien auteurs Gods aanwezigheid beleefd wordt, op verschillende wijzen kan worden ervaren en dat stilte een belangrijke factor is, zo niet een vereiste, voor het ervaren van God.

5. Literatuur

- Blommesteijn, H., Huls, J., en Waaijman, K.,
The footprints of Love, John of the Cross as guide in the Wilderness
Leuven: Peeters 2000
- Cruce, Joannes a, *Geestelijke werken*, deel I,II en III
[vertaald en herzien: H.van 't H.Huisgezin] 2^e druk. Hilversum: Brand 1982
- Forest, J. *Living with wisdom*, Maryknoll New York: Orbis Books 2008
- Grün, A. *De hemel begint in jezelf*. 6^e druk. Kampen: Ten Have 2006
- Grün, A. *Bidden met de woestijnvaders*. 3^e druk. Zoetermeer : Uitgeverij Meinema 2002
- Kruis, Joh. van het *Mystieke werken*. [uit het Spaans vertaald en becommentarieerd door J. Peters en J.A. Jacobs] 3^e druk. Gent: Carmelitana 1980
- Leeuwen, Ch. van *De woestijnvaders en de stilte*. Website Charles van Leeuwen
<http://www.charlesvanleeuwen.nl/docs/Woestijnvaders%20en%20de%20stilte.pdf>.
geraadpleegd 4 januari 2014
- Maitland, S. *A book of silence*. London: Granta Publications 2009
- Merton, Th., *Contemplative Prayer*. London: Dartyon, Longman and Todd Ltd 2005
- Merton, Th., *Entering the Silence*. San Francisco: Harper Collins 1997
- Merton, Th., *No Man Is an Island*. New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing 1955
- Merton, Th., *The Seven Storey Mountain*. London: SPCK publishing 1990
- Merton, Th. *The wisdom of the Desert*. New York: New Direction Books 1970
- Nauta, J., *God in de stilte* Zoetermeer: uitgeverij Boekencentrum 2000
- Otto, R. *Het Heilige*. 4^e druk. Amsterdam: Abraxas 2012
- Peters, J en Jacobs, J.A. *Het donker is mij licht genoeg-Johannes van het Kruis herlezen*
Baarn: Gooi & Sticht cop. 1991
- Pot, M. *Naar het hart van mijn ziel* 3^e druk. Kampen: Ten Have 2007
- Pot, M. *De grote Stilte* 4e druk. Kampen: Ten Have 2008
- Shannon, W.H., Bochen, C. M., O'Connell, P.F.
The Thomas Merton Encyclopedia Maryknoll: Orbis Books 2002

Sheldrake, Ph.,ed. *The new SCM dictionary of Christian Spirituality*.
London: SCM press 2005

Stein, E. *Wetenschap van het kruis* [vert uit het Duits:Michael Linssen].
Gent: Carmelitana 1988

Wagenaar, C. *Woestijnvaders*. Nijmegen: Uitgeverij B.Gottmer, 1981

Williams, R. *Silence and honey cakes*. Oxford: Lion Books, 2004